

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)

της 25ης Ιουλίου 2018*

«Προδικαστική παραπομπή – Περιβάλλον – Οδηγία 92/43/ΕΚ – Διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας – Άρθρο 6, παράγραφοι 3 και 4 – Εκτίμηση των επιπτώσεων σχεδίου ή έργου σε προστατευόμενο τόπο – Σχέδιο ή έργο το οποίο δεν συνδέεται άμεσα με τη διαχείριση του τόπου ούτε είναι αναγκαίο για αυτήν – Έργο κατασκευής αιολικού πάρκου – Οδηγία 2009/147/ΕΚ – Διατήρηση των άγριων πτηνών – Άρθρο 4 – Ζώνη ειδικής προστασίας (ΖΕΠ) – Παράρτημα Ι – Βαλτόκυρκος (*Circus cyaneus*) – Κατάλληλος οικότοπος μεταβαλλόμενος με την πάροδο του χρόνου – Προσωρινή ή οριστική μείωση της εκτάσεως χρήσιμων εδαφών – Μέτρα τα οποία έχουν ενσωματωθεί στο έργο και έχουν ως σκοπό να διασφαλίσουν ότι, όσο διαρκεί το έργο, η έκταση που προσφέρεται, στην πράξη, ως φυσικός οικότοπος του είδους δεν θα μειωθεί, και μάλιστα θα αυξηθεί»

Στην υπόθεση C-164/17,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Supreme Court (Ανώτατο Δικαστήριο, Ιρλανδία) με απόφαση της 20ής Μαρτίου 2017, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 3 Απριλίου 2017, στο πλαίσιο της δίκης

Edel Grace,

Peter Sweetman

κατά

An Bord Pleanála,

παρισταμένων των:

ESB Wind Developments Ltd,

Coillte,

The Department of Arts Heritage and the Gaeltacht,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους Μ. Pešič, πρόεδρο τμήματος, Α. Rosas, C. Toader (εισηγήτρια), Α. Prechal και Ε. Jarašiūnas, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: Ε. Tanchev

γραμματέας: R. Schiano, διοικητικός υπάλληλος,

* Γλώσσα διαδικασίας: η αγγλική.

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζήτησεως της 1ης Φεβρουαρίου 2018,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η E. Grace και ο P. Sweetman, εκπροσωπούμενοι από τον O. Collins, barrister, και τον J. Devlin, SC, κατ' εντολή των O. Clarke και A. O'Connell, solicitors,
- η An Bord Pleanála, εκπροσωπούμενη από τον F. Valentine, barrister, και την N. Butler, SC, κατ' εντολή των A. Doyle και B. Slattery, solicitors,
- η ESB Wind Developments Ltd και η Coillte, εκπροσωπούμενες από τους R. Mulcahy και D. McDonald, SC, καθώς και από την A. Carroll, BL, κατ' εντολή της D. Spence, solicitor,
- η Ολλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις M. Bulterman και C.S. Schillemans,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους E. Manhaeve και C. Hermes,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 19ης Απριλίου 2018,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφοι 3 και 4, της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (ΕΕ 1992, L 206, σ. 7, στο εξής: οδηγία για τους οικοτόπους).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, της E. Grace και του P. Sweetman και, αφετέρου, της An Bord Pleanála (Εθνικής επιτροπής προσφυγών για ζητήματα χωροταξικού σχεδιασμού, στο εξής: An Bord), με αντικείμενο την απόφαση της τελευταίας να χορηγήσει στις ESB Wind Developments Ltd και Coillte άδεια για έργο κατασκευής αιολικού πάρκου σε περιοχή η οποία έχει χαρακτηριστεί ως ζώνη ειδικής προστασίας επειδή αποτελεί φυσικό οικότοπο προστατευόμενου είδους.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

Η οδηγία για τα πτηνά

- 3 Κατά το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2009/147/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 30ής Νοεμβρίου 2009, περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών (ΕΕ 2010, L 20, σ. 7, στο εξής: οδηγία για τα πτηνά), η οδηγία αυτή αφορά τη διατήρηση όλων των ειδών πτηνών που ζουν εκ φύσεως σε άγρια κατάσταση στο ευρωπαϊκό έδαφος των κρατών μελών στο οποίο εφαρμόζεται η Συνθήκη. Έχει ως αντικείμενο την προστασία, τη διαχείριση και τη ρύθμιση των ειδών αυτών και διέπει την εκμετάλλευσή τους.

4 Το άρθρο 4 της εν λόγω οδηγίας ορίζει τα εξής:

«1. Για τα είδη που αναφέρονται στο παράρτημα I προβλέπονται μέτρα ειδικής διατηρήσεως, που αφορούν τον οικοτόπό τους, για να εξασφαλισθεί η επιβίωση και η αναπαραγωγή των ειδών αυτών στη ζώνη εξαπλώσεώς τους.

Για τον σκοπό αυτό λαμβάνονται υπόψη:

- α) τα είδη που απειλούνται με εξαφάνιση·
- β) τα είδη που είναι ευπαθή σε ορισμένες μεταβολές των οικοτόπων τους·
- γ) τα είδη που θεωρούνται σπάνια διότι οι πληθυσμοί τους είναι μικροί ή η τοπική τους εξάπλωση περιορισμένη·
- δ) άλλα είδη που έχουν ανάγκη ιδιαίτερης προσοχής, λόγω ιδιοτυπίας του οικοτόπου τους.

Για να πραγματοποιηθούν οι εκτιμήσεις θα ληφθούν υπόψη οι τάσεις και οι μεταβολές των επιπέδων του πληθυσμού.

Τα κράτη μέλη κατατάσσουν κυρίως σε ζώνες ειδικής προστασίας τα εδάφη τα πιο κατάλληλα, σε αριθμό και επιφάνεια, για τη διατήρηση των ειδών αυτών στη γεωγραφική θαλάσσια και χερσαία ζώνη στην οποία έχει εφαρμογή η παρούσα οδηγία.

[...]

4. Τα κράτη μέλη υιοθετούν κατάλληλα μέτρα για να αποφεύγουν, στις ζώνες προστασίας που προβλέπονται στις παραγράφους 1 και 2, τη ρύπανση ή την υποβάθμιση των οικοτόπων, καθώς και τις επιζήμιες για τα πτηνά διαταράξεις, όταν αυτές έχουν σημαντικές συνέπειες σε σχέση με τους αντικειμενικούς στόχους του παρόντος άρθρου. Τα κράτη μέλη θα προσπαθήσουν, επίσης, να αποφύγουν τη ρύπανση ή τη φθορά των οικοτόπων και έξω από τις ζώνες προστασίας.»

5 Ο βαλτόκυρκος (*Circus cyaneus*) καταλέγεται μεταξύ των ειδών που απαριθμούνται στο παράρτημα I της ως άνω οδηγίας.

Η οδηγία για τους οικοτόπους

6 Η δέκατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας για τους οικοτόπους έχει ως εξής:

«[Κ]άθε σχέδιο ή πρόγραμμα που ενδέχεται να επηρεάσει σημαντικά τους στόχους διατήρησης ενός τόπου που έχει χαρακτηριστεί ή θα χαρακτηριστεί στο μέλλον πρέπει να υπόκειται στην κατάλληλη εκτίμηση.»

7 Το άρθρο 2 της εν λόγω οδηγίας προβλέπει τα ακόλουθα:

«1. Η παρούσα οδηγία σκοπό έχει να συμβάλει στην προστασία της βιολογικής ποικιλομορφίας, μέσω της διατήρησης των φυσικών οικοτόπων, καθώς και της άγριας χλωρίδας και πανίδας στο ευρωπαϊκό έδαφος των κρατών μελών όπου εφαρμόζεται η Συνθήκη [ΛΕΕ].

2. Τα μέτρα τα οποία λαμβάνονται σύμφωνα με την παρούσα οδηγία αποσκοπούν στη διασφάλιση της διατήρησης ή της αποκατάστασης σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης, των φυσικών οικοτόπων και των άγριων ειδών χλωρίδας και πανίδας κοινοτικού ενδιαφέροντος.

3. Κατά τη λήψη μέτρων σύμφωνα με την παρούσα οδηγία, λαμβάνονται υπόψη οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές απαιτήσεις, καθώς και οι περιφερειακές και τοπικές ιδιομορφίες.»

8 Το άρθρο 6 της ως άνω οδηγίας ορίζει τα κάτωθι:

«1. Για τις ειδικές ζώνες διατήρησης, τα κράτη μέλη καθορίζουν τα αναγκαία μέτρα διατήρησης που ενδεχομένως συνεπάγονται ειδικά ενδεδειγμένα σχέδια διαχείρισης ή ενσωματωμένα σε άλλα σχέδια διευθέτησης και τα δέοντα κανονιστικά, διοικητικά ή συμβατικά μέτρα που ανταποκρίνονται στις οικολογικές απαιτήσεις των τύπων φυσικών οικοτόπων του παραρτήματος I και των ειδών του παραρτήματος II, τα οποία απαντώνται στους τόπους.

2. Τα κράτη μέλη θεσπίζουν τα κατάλληλα μέτρα ώστε στις ειδικές ζώνες διατήρησης να αποφεύγεται η υποβάθμιση των φυσικών οικοτόπων και των οικοτόπων ειδών, καθώς και οι ενοχλήσεις που έχουν επιπτώσεις στα είδη για τα οποία οι ζώνες έχουν ορισθεί, εφόσον οι ενοχλήσεις αυτές θα μπορούσαν να έχουν επιπτώσεις σημαντικές όσον αφορά τους στόχους της παρούσας οδηγίας.

3. Κάθε σχέδιο, μη άμεσα συνδεδεμένο ή αναγκαίο για τη διαχείριση του τόπου, το οποίο όμως είναι δυνατόν να επηρεάζει σημαντικά τον εν λόγω τόπο, καθεαυτό ή από κοινού με άλλα σχέδια, εκτιμάται δεόντως ως προς τις επιπτώσεις του στον τόπο, λαμβανομένων υπόψη των στόχων διατήρησής του. Βάσει των συμπερασμάτων της εκτίμησης των επιπτώσεων στον τόπο και εξαιρουμένης της περίπτωσης των διατάξεων της παραγράφου 4, οι αρμόδιες εθνικές αρχές συμφωνούν για το οικείο σχέδιο μόνον αφού βεβαιωθούν ότι δεν θα παραβιάσει την ακεραιότητα του τόπου περί του οποίου πρόκειται και, ενδεχομένως, αφού εκφρασθεί πρώτα η δημόσια γνώμη.

4. Εάν, παρά τα αρνητικά συμπεράσματα της εκτίμησης των επιπτώσεων και ελλείψει εναλλακτικών λύσεων, ένα σχέδιο πρέπει να πραγματοποιηθεί για άλλους επιτακτικούς λόγους σημαντικού δημοσίου συμφέροντος, περιλαμβανομένων λόγων κοινωνικής ή οικονομικής φύσεως, το κράτος μέλος λαμβάνει κάθε αναγκαίο αντισταθμιστικό μέτρο ώστε να εξασφαλισθεί η προστασία της συνολικής συνοχής του Natura 2000. Το κράτος μέλος ενημερώνει την Επιτροπή σχετικά με τα αντισταθμιστικά μέτρα που έλαβε.

Όταν ο τόπος περί του οποίου πρόκειται είναι τόπος όπου ευρίσκονται ένας τύπος φυσικού οικοτόπου προτεραιότητας ή/και ένα είδος προτεραιότητας, είναι δυνατόν να προβληθούν μόνον επιχειρήματα σχετικά με την υγεία ανθρώπων και τη δημόσια ασφάλεια ή σχετικά με θετικές συνέπειες πρωταρχικής σημασίας για το περιβάλλον, ή, κατόπιν γνωμοδοτήσεως της Επιτροπής, άλλοι επιτακτικοί σημαντικοί λόγοι σημαντικού δημοσίου συμφέροντος.»

9 Κατά το άρθρο 7 της οδηγίας για τους οικοτόπους, οι υποχρεώσεις που απορρέουν από τις παραγράφους 2 έως 4 του άρθρου 6 της ίδιας οδηγίας ισχύουν ως προς τις ζώνες ειδικής προστασίας (στο εξής: ΖΕΠ) κατά την έννοια της οδηγίας για τα πτηνά.

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

10 Η διαφορά της κύριας δίκης αφορά έργο, το οποίο ανέλαβαν να εκτελέσουν και να εκμεταλλευτούν από κοινού η Coillte, δημόσια επιχείρηση δασοκομίας, και η ESB Wind Developments, για την κατασκευή αιολικού πάρκου στη ΖΕΠ που εκτείνεται από το μονοπάτι του Slieve Felim έως τα όρη Silvermines (στις κομητείες του Limerick και του Tipperary αντιστοίχως, Ιρλανδία) (στο εξής: επίμαχο έργο).

11 Η περιοχή αυτή έχει χαρακτηριστεί ως ΖΕΠ κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 1, τέταρτο εδάφιο, της οδηγίας για τα πτηνά επειδή αποτελεί φυσικό οικοτόπο ενός εκ των ειδών που απαριθμούνται στο παράρτημα I της εν λόγω οδηγίας, ήτοι του βαλτόκυρκου. Πρόκειται για έκταση

20 935 εκταρίων, η οποία περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, ζώνες επιφανειακών αφύτευτων τυρφώνων και θάμνων, καθώς και 12 078 εκτάρια που έχουν αναδασωθεί. Ολόκληρη η περιοχή αυτή είναι εν δυνάμει, λόγω των χαρακτηριστικών της, πρόσφορη να χρησιμεύσει ως οικοτόπος για το συγκεκριμένο είδος.

- 12 Κατά το αιτούν δικαστήριο, το επίμαχο έργο προβλέπεται να καταλάβει 832 εκτάρια της ΖΕΠ, τα οποία καλύπτονται κυρίως από φυτείες κωνοφόρων πρώτης και δεύτερης σποράς, καθώς και από αφύτευτη τύρφη και θάμνους. Για την κατασκευή δεκαέξι ανεμογεννητριών και των παρακείμενων υποδομών θα πρέπει να υλοτομηθούν τα δέντρα στις αντίστοιχες τοποθεσίες. Κατά μια εκτίμηση, υπολογίζεται ότι θα υλοτομηθεί δασική έκταση 41,7 εκταρίων. Το έργο θα επιφέρει τη μόνιμη καταστροφή 9 εκταρίων που αντιστοιχούν στις ζώνες ανεγέρσεως, καθώς και την παροδική καταστροφή εκτάσεως 1,7 εκταρίων οικοτόπου, η οποία θα χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή προσωρινών δεξαμενών καθιζήσεως. Λαμβάνοντας, εξάλλου, ως δεδομένο ότι τα πτηνά σε αναζήτηση τροφής δεν θα εισέρχονταν σε ακτίνα 250 μέτρων γύρω από την κάθε ανεμογεννήτρια, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι, εξ αυτού του λόγου, μπορεί να εξαφανιστεί εντελώς μια ζώνη αναζήτησεως τροφής, συνολικής εκτάσεως 162,7 εκταρίων.
- 13 Το επίμαχο έργο συνοδεύεται από σχέδιο διαχείρισεως του οικοτόπου και των ειδών (στο εξής: σχέδιο διαχείρισεως). Το σχέδιο αυτό, του οποίου η εφαρμογή αφορά πενταετή περίοδο, περιλαμβάνει μέτρα προς άρση των ενδεχόμενων επιπτώσεως του αιολικού πάρκου επί της ζώνης αναζήτησεως τροφής του βαλτόκυρκου. Πρώτον, σύμφωνα με το σχέδιο, θα μετατραπούν εκ νέου σε επιφανειακούς τυρφώνες τρεις ζώνες που είναι επί του παρόντος φυτεμένες και καλύπτουν συνολική έκταση 41,2 εκταρίων, εκ των οποίων τα 14,2 βρίσκονται εντός ακτίνας 250 μέτρων από μια ανεμογεννήτρια. Δεύτερον, στο στάδιο της εκτέλεσης του επίμαχου έργου, το σχέδιο προβλέπει, ως προς μια έκταση 137,3 εκταρίων καλυπτόμενη από δασοσυστάδες δεύτερης σποράς, «ευαίσθητη» διαχείριση στο πλαίσιο της οποίας η υλοτόμηση και η αντικατάσταση του εκεί υφιστάμενου δάσους κλειστής κομοστέγης θα διασφαλίσει τη μόνιμη ύπαρξη 137,3 εκταρίων δάσους ανοικτής κομοστέγης, προσφέροντας έτσι στον βαλτόκυρκο κατάλληλη ζώνη για την αναζήτηση της τροφής του, παράλληλα με έναν οικολογικό διάδρομο μεταξύ δύο ζωνών ανοικτού τυρφώνα. Η υλοτόμηση θα πραγματοποιηθεί σε στάδια, ξεκινώντας από το έτος που θα προηγηθεί της ενάρξεως της κατασκευαστικής δραστηριότητας. Τρίτον, οι κατασκευαστικές εργασίες θα περιορίζονται γενικώς σε χρονικά διαστήματα εκτός της κύριας περιόδου αναπαραγωγής του βαλτόκυρκου.
- 14 Με απόφαση της 22ας Ιουλίου 2014, η An Bord αποφάσισε να χορηγήσει άδεια για το επίμαχο έργο, με την αιτιολογία ότι αυτό δεν παραβιάζει την ακεραιότητα της ΖΕΠ.
- 15 Η E. Grace και ο P. Sweetman προσέβαλαν την απόφαση της An Bord ενώπιον του High Court (ανώτερου δικαστηρίου, Ιρλανδία). Το τελευταίο, με αποφάσεις της 1ης Οκτωβρίου και της 4ης Δεκεμβρίου 2015, απέρριψε την προσφυγή τους και επικύρωσε την απόφαση της An Bord.
- 16 Με απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2016, επιτράπηκε στην E. Grace και στον P. Sweetman να εφεσιβάλουν την πρωτόδικη απόφαση ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, δηλαδή του Supreme Court (Ανώτατου Δικαστηρίου, Ιρλανδία). Με απόφαση της 24ης Φεβρουαρίου 2017, το αιτούν δικαστήριο αποφάνθηκε οριστικώς επί δύο εκ των τριών λόγων έφεσης. Η τελική έκβαση της εφέσεως θα εξαρτηθεί, ωστόσο, από την ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφοι 3 και 4, της οδηγίας για τους οικοτόπους.
- 17 Κατά την E. Grace και τον P. Sweetman, η An Bord όφειλε να κρίνει ότι το επίμαχο έργο και το συνοδευτικό σχέδιο διαχείρισεως απαιτούσαν αντισταθμιστικά μέτρα, οπότε η εκτίμηση θα έπρεπε να διενεργηθεί βάσει των κριτηρίων του άρθρου 6, παράγραφος 4, της ως άνω οδηγίας.

- 18 Η An Bord και οι παρεμβαίνουσες της κύριας δίκης υποστηρίζουν ότι, για να κριθεί το ζήτημα αν το έργο είναι ικανό να θίξει την ακεραιότητα της ΖΕΠ, κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 3, της οδηγίας για τους οικοτόπους, είναι απαραίτητο να ληφθεί υπόψη ότι κανένα τμήμα της αναδασωμένης εκτάσεως της οικείας ζώνης δεν θα παραμείνει μονίμως σε κατάσταση που να προσφέρει κατάλληλο οικοτόπο για τον βαλτόκυρκο.
- 19 Το αιτούν δικαστήριο τονίζει επ' αυτού ότι οι βαλτόκυρκοι είναι πτηνά τα οποία διαβιούν κυρίως στην εξοχή και χρειάζονται εκτεταμένες περιοχές κατάλληλες προς αναζήτηση της τροφής τους. Η φωλεοποίηση, αντιθέτως, δεν εξαρτάται σε τέτοιο βαθμό από τον συγκεκριμένο παράγοντα, αφού μπορεί κάλλιστα να γίνει σε πιο περιορισμένο γεωγραφικό χώρο και σε διαφορετικά είδη οικοτόπων. Επίσης, τυχόν μείωση του πληθυσμού του προστατευόμενου είδους είναι πιο πιθανή σε περίπτωση υποβαθμίσεως της ζώνης αναζητήσεως τροφής, παρά της ζώνης φωλεοποιήσεως. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, μολονότι γινόταν ανέκαθεν δεκτό ότι οι αφύτευτες τυρφώδεις και θαμνώδεις εκτάσεις αποτελούν τον κατεξοχήν οικοτόπο του βαλτόκυρκου, παρατηρήθηκε, με την εξαπλώση της δασοκομίας, ότι οι φυτείες νεαρών κωνοφόρων σε τυρφώνες προσφέρουν επίσης στον βαλτόκυρκο δυνατότητα αναζητήσεως τροφής. Αντιθέτως, από το ίδιο σκεπτικό προκύπτει ότι δάσος το οποίο δεν έχει αποψιλωθεί ή υλοτομηθεί, αλλά έχει αφεθεί να αναπτυχθεί καταλήγοντας σε κλειστή κομοστέγη, δεν συνιστά κατάλληλη ζώνη προς αναζήτηση τροφής.
- 20 Από τη δικογραφία ενώπιον του Δικαστηρίου συνάγεται ότι η δασοκομία έχει μέσο κύκλο ζωής 40 ετών, ο οποίος περιλαμβάνει δύο στάδια σποράς. Τα τμήματα της ζώνης όπου οι φυτείες έχουν ωριμάσει κατά το πέρας του πρώτου σταδίου, με συνέπεια να σχηματίζεται κλειστή κομοστέγη, ξυλεύονται ολοσχερώς. Ακολουθεί αναφύτευση, οπότε δημιουργείται εκ νέου ένα τμήμα της ζώνης με ανοικτή κομοστέγη, κατάλληλο για αναζήτηση τροφής από τον βαλτόκυρκο. Επομένως, η οριοθέτηση της ζώνης αναζητήσεως τροφής εντός της ΖΕΠ μεταβάλλεται διαρκώς σε συνάρτηση με αυτά τα στάδια, τα οποία συνδέονται με τη δασοκομική διαχείριση. Ως εκ τούτου, τυχόν παράλειψη κατά την ενεργή διαχείριση της φυτεύσεως στο πλαίσιο της δασοκομίας συνεπάγεται, από μόνη της, απώλεια της ζώνης αναζητήσεως τροφής του βαλτόκυρκου, λόγω της σταδιακής εξαφανίσεως των τμημάτων με ανοικτή κομοστέγη. Πράγματι, σύμφωνα με τις διαθέσιμες έρευνες, ο πληθυσμός του προστατευόμενου είδους αυξομειώνεται ανάλογα με την ύπαρξη εκτάσεων δάσους ανοικτής κομοστέγης. Εν προκειμένω, το ποσοστό δάσους ανοικτής κομοστέγης αναμένεται να ελαττωθεί προοδευτικώς από 14 % του συνόλου των αναδασωμένων εδαφών κατά την περίοδο από το 2014 έως το 2018 σε 8 % κατά την περίοδο από το 2024 έως το 2028.
- 21 Κατά το αιτούν δικαστήριο, εναπόκειται στο ίδιο να αποφανθεί αν κακώς η An Bord έκρινε ότι το επίμαχο έργο και το σχέδιο διαχειρίσεως περιελάμβαναν μέτρα αμβλύνσεως, λόγω των οποίων η εθνική αρχή νομιμοποιούνταν να διενεργήσει την εκτίμησή της αποκλειστικώς βάσει του άρθρου 6, παράγραφος 3, της οδηγίας για τους οικοτόπους.
- 22 Με αυτά τα δεδομένα, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν η εν λόγω διάταξη πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι τα μέτρα τα οποία προτείνονται στο πλαίσιο του σχεδίου διαχειρίσεως που συνοδεύει το επίμαχο έργο, και τα οποία έχουν ως σκοπό να διασφαλίσουν ότι η συνολική έκταση κατάλληλου οικοτόπου δεν θα μειωθεί, και μάλιστα ενδέχεται να αυξηθεί, μπορούν, στην προκειμένη περίπτωση, να χαρακτηριστούν ως μέτρα αμβλύνσεως, ή αν επιβάλλεται να γίνει δεκτό ότι πρόκειται για αντισταθμιστικά μέτρα κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 4, της οδηγίας για τους οικοτόπους.
- 23 Κατόπιν τούτου, το Supreme Court (Ανώτατο Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Στην περίπτωση που

- α) ο κύριος σκοπός ενός προστατευόμενου τόπου είναι να αποτελεί οικοτόπο για συγκεκριμένο είδος,

- β) δεδομένων των χαρακτηριστικών του οικοτόπου τα οποία ευνοούν το εν λόγω είδος, το μέρος του τόπου το οποίο είναι ευνοϊκό θα μεταβληθεί κατ' ανάγκη με την πάροδο του χρόνου και
- γ) ως μέρος του σχεδιαζόμενου έργου, πρέπει να εκπονηθεί σχέδιο διαχείρισεως για το σύνολο του τόπου (το οποίο θα περιλαμβάνει μεταβολές στη διαχείριση μερών του τόπου μη άμεσα επηρεαζόμενων από το ίδιο το έργο), σχέδιο το οποίο έχει σκοπό να διασφαλίσει ότι, σε δεδομένο χρονικό σημείο, το μέρος του τόπου το οποίο είναι κατάλληλο ως οικοτόπος, κατά τα προεκτεθέντα, δεν μειώνεται και μάλιστα μπορεί να αυξηθεί· αλλά
- δ) ορισμένο μέρος του τόπου δεν θα είναι πλέον δυνατόν, όσο υφίσταται το έργο, να αποτελέσει κατάλληλο οικοτόπο,

μπορούν μέτρα όπως τα περιγραφόμενα στο στοιχείο γ' ορθώς να θεωρηθούν ως μέτρα αμβλύνσεως;»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

- 24 Διευκρινίζεται, εκ προοιμίου, ότι ναι μεν το ερώτημα όπως διατυπώνεται από το αιτούν δικαστήριο δεν περιέχει καμία αναφορά σε διατάξεις του δικαίου της Ένωσης, πλην όμως, αφού διαβαστεί υπό το πρίσμα των διευκρινίσεων που παρέχονται με την απόφαση περί παραπομπής, καθίσταται σαφές ότι αφορά την ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφοι 3 και 4, της οδηγίας για τους οικοτόπους.
- 25 Ακολούθως, σε σχέση με τη διατύπωση του υποβληθέντος ερωτήματος, πρέπει να προστεθεί ότι στο άρθρο 6 της οδηγίας αυτής δεν υπάρχει οποιαδήποτε μνεία σε «μέτρα αμβλύνσεως» (αποφάσεις της 21ης Ιουλίου 2016, Orleans κ.λπ., C-387/15 και C-388/15, EU:C:2016:583, σκέψη 57, και της 12ης Απριλίου 2018, People Over Wind και Sweetman, C-323/17, EU:C:2018:244, σκέψη 25).
- 26 Ως προς το σημείο αυτό, το Δικαστήριο έχει επισημάνει ότι η πρακτική αποτελεσματικότητα των μέτρων προστασίας που προβλέπονται από το άρθρο 6 της οδηγίας για τους οικοτόπους έγκειται στο να αποτραπεί το ενδεχόμενο να καταστρατηγήσει η αρμόδια εθνική αρχή, μέσω μέτρων τα οποία αποκαλούνται «μέτρα αμβλύνσεως» αλλά αποτελούν, στην πραγματικότητα, αντισταθμιστικά μέτρα, τις ειδικές διαδικασίες του συγκεκριμένου άρθρου, χορηγώντας, δυνάμει της παραγράφου 3 του ίδιου άρθρου, άδεια για έργα τα οποία παραβιάζουν την ακεραιότητα του οικείου τόπου (απόφαση της 21ης Ιουλίου 2016, Orleans κ.λπ., C-387/15 και C-388/15, EU:C:2016:583, σκέψη 58 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 27 Τέλος, όσον αφορά τις ζώνες οι οποίες χαρακτηρίζονται ως ΖΕΠ, οι υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας για τους οικοτόπους αντικαθιστούν, σύμφωνα με το άρθρο 7 της εν λόγω οδηγίας, τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 4, παράγραφος 4, πρώτη περίοδος, της οδηγίας για τα πτηνά, αρχής γενομένης από την ημερομηνία χαρακτηρισμού δυνάμει της τελευταίας αυτής οδηγίας, εφόσον είναι μεταγενέστερη της ημερομηνίας κατά την οποία τέθηκε σε εφαρμογή η οδηγία για τους οικοτόπους [απόφαση της 17ης Απριλίου 2018, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Δάσος Białowieża), C-441/17, EU:C:2018:255, σκέψη 109 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία].
- 28 Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, με το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 6 της οδηγίας για τους οικοτόπους έχει την έννοια ότι, όταν πρόκειται να υλοποιηθεί έργο σε τόπο που έχει χαρακτηριστεί ως ζώνη προστασίας και διατήρησης και η μεν έκταση η οποία προσφέρεται, εντός του τόπου αυτού, για την κάλυψη των αναγκών ενός προστατευόμενου είδους μεταβάλλεται προϊόντος του χρόνου, το δε έργο θα έχει είτε ως προσωρινή είτε ως μόνιμη συνέπεια να μην μπορούν πλέον ορισμένα τμήματα του εν λόγω τόπου να προσφέρουν κατάλληλο οικοτόπο στο συγκεκριμένο είδος, το γεγονός ότι το έργο περιλαμβάνει μέτρα που έχουν ως σκοπό να εξασφαλίσουν ότι, αφού διενεργηθεί δεόντως η εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του έργου και ενόσω αυτό διαρκεί, το τμήμα του τόπου το οποίο

- μπορεί στην πράξη να προσφέρει κατάλληλο οικοτόπο δεν θα μειωθεί, και μάλιστα ενδέχεται να αυξηθεί, είναι δυνατό να ληφθεί υπόψη στο πλαίσιο της εκτιμήσεως που απαιτείται βάσει της παραγράφου 3 του ως άνω άρθρου και που έχει ως σκοπό να διασφαλίσει ότι το επίμαχο έργο δεν θα παραβιάζει την ακεραιότητα του οικείου τόπου, ή αν το γεγονός αυτό ασκεί, ενδεχομένως, επιρροή στο πλαίσιο της παραγράφου 4 του ίδιου άρθρου.
- 29 Το άρθρο 6 της οδηγίας για τους οικοτόπους ορίζει ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να τηρούν μια σειρά υποχρεώσεων και ειδικών διαδικασιών οι οποίες έχουν ως σκοπό να διασφαλίζουν, όπως προκύπτει από το άρθρο 2, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής, τη διατήρηση ή, ενδεχομένως, την αποκατάσταση, μέσω της επαναφοράς σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης, των φυσικών οικοτόπων και των άγριων ειδών χλωρίδας και πανίδας που έχουν ενδιαφέρον για την Ένωση, προς επίτευξη του γενικότερου σκοπού της ίδιας οδηγίας, ο οποίος συνίσταται στη διασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος στις προστατευόμενες δυνάμει των διατάξεων της περιοχές [βλ., υπ' αυτή την έννοια, αποφάσεις της 8ης Νοεμβρίου 2016, *Lesoochránárske zoskupenie VLK*, C-243/15, EU:C:2016:838, σκέψη 43, και της 17ης Απριλίου 2018, *Επιτροπή κατά Πολωνίας (Δάσος Białowieża)*, C-441/17, EU:C:2018:255, σκέψη 106].
- 30 Στο πνεύμα αυτό, οι διατάξεις του άρθρου 6 της οδηγίας για τους οικοτόπους συνιστούν ενιαίο σύνολο υπό το πρίσμα των στόχων διατήρησης που επιδιώκονται με την εν λόγω οδηγία. Ειδικότερα, οι παράγραφοι 2 και 3 του προαναφερθέντος άρθρου έχουν ως σκοπό να διασφαλίσουν το ίδιο επίπεδο προστασίας για τους φυσικούς οικοτόπους και τους οικοτόπους ειδών, ενώ η παράγραφος 4 του άρθρου αυτού αποτελεί απλώς διάταξη που παρεκκλίνει από τη δεύτερη περίοδο της εν λόγω παραγράφου 3 (απόφαση της 12ης Απριλίου 2018, *People Over Wind και Sweetman*, C-323/17, EU:C:2018:244, σκέψη 24 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 31 Όπως επισημαίνεται στη δέκατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας για τους οικοτόπους, κάθε σχέδιο ή πρόγραμμα το οποίο ενδέχεται να επηρεάσει σημαντικά τους στόχους διατήρησης ενός τόπου που έχει χαρακτηριστεί ή θα χαρακτηριστεί στο μέλλον πρέπει να υπόκειται σε δέουσα εκτίμηση. Το περιεχόμενο της αιτιολογικής αυτής σκέψης αποτυπώνεται στο άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας για τους οικοτόπους, το οποίο προβλέπει, μεταξύ άλλων, ότι άδεια για σχέδιο ή έργο που ενδέχεται να επηρεάσει σημαντικά τον οικείο τόπο χορηγείται μόνον κατόπιν προηγούμενης εκτιμήσεως των επιπτώσεων του στον τόπο αυτό (απόφαση της 12ης Απριλίου 2018, *People Over Wind και Sweetman*, C-323/17, EU:C:2018:244, σκέψη 28 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 32 Το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας για τους οικοτόπους διακρίνει δύο στάδια. Κατά το πρώτο στάδιο, το οποίο ρυθμίζεται από την πρώτη περίοδο της διατάξεως αυτής, επιβάλλεται στα κράτη μέλη η υποχρέωση να προβαίνουν σε δέουσα εκτίμηση των επιπτώσεων έργου ή σχεδίου σε προστατευόμενο τόπο, εφόσον είναι πιθανό το σχέδιο ή το έργο να επηρεάσει σημαντικά τον τόπο. Κατά το δεύτερο στάδιο, το οποίο ρυθμίζεται από τη δεύτερη περίοδο της ίδιας διατάξεως και ακολουθεί αμέσως μετά τη δέουσα εκτίμηση, χορηγείται άδεια για το σχέδιο ή το έργο μόνον υπό την προϋπόθεση ότι αυτό δεν παραβιάζει την ακεραιότητα του οικείου τόπου, υπό την επιφύλαξη των διατάξεων του άρθρου 6, παράγραφος 4, της ως άνω οδηγίας (απόφαση της 12ης Απριλίου 2018, *People Over Wind και Sweetman*, C-323/17, EU:C:2018:244, σκέψη 29 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 33 Η απάντηση στο υποβληθέν ερώτημα πρέπει να δοθεί λαμβανομένων υπόψη των σκέψεων που προηγήθηκαν.
- 34 Πρώτον, υπενθυμίζεται ότι προϋπόθεση για να μην παραβιάζεται η ακεραιότητα ενός τόπου, κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 3, δεύτερη περίοδος, της οδηγίας για τους οικοτόπους, είναι η διαφύλαξή του σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως, όπερ συνεπάγεται την αειφόρο συντήρηση των δομικών του χαρακτηριστικών που συνδέονται με την παρουσία ενός τύπου φυσικού οικοτόπου, του οποίου η επιδιωκόμενη διατήρηση δικαιολόγησε τον χαρακτηρισμό του συγκεκριμένου τόπου ως τόπου κοινοτικής σημασίας, κατά την έννοια της ίδιας οδηγίας [βλ., στο ίδιο πνεύμα, αποφάσεις της

21ης Ιουλίου 2016, Orleans κ.λπ., C-387/15 και C-388/15, EU:C:2016:583, σκέψη 47 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία, και της 17ης Απριλίου 2018, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Δάσος Białowieża), C-441/17, EU:C:2018:255, σκέψη 116].

- 35 Κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας για τα πτηνά, ο χαρακτηρισμός περιοχής ως ΖΕΠ για τη διατήρηση ενός είδους συνεπάγεται την αειφόρο συντήρηση των δομικών χαρακτηριστικών της ζώνης αυτής, ο οποίος έχει ως στόχο την επιβίωση και την αναπαραγωγή του αντίστοιχου είδους, όπερ δικαιολόγησε τον χαρακτηρισμό της ζώνης.
- 36 Στην υπόθεση της κύριας δίκης, δεν αμφισβητείται ότι, όπως επισήμανε το αιτούν δικαστήριο και παρατήρησε επίσης ο γενικός εισαγγελέας με τα σημεία 13 και 74 των προτάσεών του, ο στόχος διατηρήσεως της ΖΕΠ είναι να διαφυλαχθούν ή να αποκατασταθούν οι συνθήκες διατηρήσεως που είναι ευνοϊκές για τον βαλτόκυρκο. Ειδικότερα, η ΖΕΠ καθιστά δυνατή την υλοποίηση του στόχου αυτού προσφέροντας στο προστατευόμενο είδος έναν οικότοπο ο οποίος περιλαμβάνει ζώνη αναζήτησης τροφής.
- 37 Όσον αφορά, δεύτερον, τις επιπτώσεις του επίμαχου έργου στη ΖΕΠ, το αιτούν δικαστήριο υπογραμμίζει ότι σκοπός του σχεδίου διαχειρίσεως είναι να υπάρχουν εχέγγυα ότι η έκταση της ζώνης αναζήτησης τροφής του βαλτόκυρκου δεν θα μειωθεί σε κανένα χρονικό σημείο, και μάλιστα θα αυξηθεί ενδεχομένως, παρότι κατά τη διάρκεια της εκτελέσεως του επίμαχου έργου ένα τμήμα της δεν θα μπορεί να προσφέρει κατάλληλο οικότοπο.
- 38 Το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας για τους οικοτόπους προβλέπει διαδικασία εκτιμήσεως η οποία έχει ως σκοπό να διασφαλίζει, μέσω προηγούμενης εξετάσεως, ότι άδεια για σχέδιο ή έργο που ναι μεν δεν συνδέεται άμεσα με τη διαχείριση της οικείας ζώνης ούτε είναι αναγκαίο για τη διαχείριση αυτή, πλην όμως, μπορεί να επηρεάσει τη ζώνη σημαντικά θα χορηγείται μόνον εφόσον δεν παραβιάζεται η ακεραιότητα της τελευταίας [βλ., στο ίδιο πνεύμα, απόφαση της 17ης Απριλίου 2018, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Δάσος Białowieża), C-441/17, EU:C:2018:255, σκέψη 108 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία].
- 39 Η εκτίμηση που διενεργείται δυνάμει της διατάξεως αυτής δεν επιτρέπεται να παρουσιάζει κενά και πρέπει να περιέχει πλήρη, ακριβή και οριστικά συμπεράσματα και διαπιστώσεις, ώστε να αίρεται κάθε εύλογη αμφιβολία, από επιστημονική άποψη, ως προς τις επιπτώσεις των σχεδιαζόμενων εργασιών στον οικείο προστατευόμενο τόπο (βλ., στο ίδιο πνεύμα, απόφαση της 12ης Απριλίου 2018, People Over Wind και Sweetman, C-323/17, EU:C:2018:244, σκέψη 38 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 40 Το γεγονός ότι απαιτείται, βάσει της προαναφερθείσας διατάξεως, να διενεργείται δέουσα εκτίμηση των επιπτώσεων του σχεδίου ή του έργου στον οικείο τόπο σημαίνει ότι πρέπει να προσδιορίζονται, λαμβανομένων υπόψη των βέλτιστων επιστημονικών γνώσεων επί του θέματος, όλες οι πτυχές του σχεδίου ή του έργου που θα μπορούσαν, είτε αυτές καθ' εαυτές είτε σε συνδυασμό με άλλα σχέδια ή έργα, να επηρεάσουν τους στόχους διατηρήσεως της συγκεκριμένης ζώνης [βλ., στο ίδιο πνεύμα, απόφαση της 17ης Απριλίου 2018, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Δάσος Białowieża), C-441/17, EU:C:2018:255, σκέψη 113 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία].
- 41 Ο κρίσιμος χρόνος κατά τον οποίο δεν πρέπει να υφίσταται, από επιστημονική άποψη, καμία εύλογη αμφιβολία ως προς την απουσία επιβλαβών συνεπειών για την ακεραιότητα της οικείας ζώνης είναι ο χρόνος εκδόσεως της αποφάσεως με την οποία χορηγείται άδεια για την υλοποίηση του έργου [βλ., στο ίδιο πνεύμα, απόφαση της 17ης Απριλίου 2018, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Δάσος Białowieża), C-441/17, EU:C:2018:255, σκέψη 120 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία].
- 42 Εν προκειμένω, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει, πρώτον, ότι το αιτούν δικαστήριο κάνει λόγο για μόνιμη και άμεση απώλεια μιας εκτάσεως 9 εκταρίων, η οποία αποτελεί κατάλληλο οικότοπο για τον βαλτόκυρκο. Δεύτερον, η αναδασωμένη έκταση η οποία πρόκειται να υλοτομηθεί για την κατασκευή των ανεμογεννητριών και των παρακείμενων υποδομών ανέρχεται σε 41,7 εκτάρια

αυτής της ζώνης ενδιαιτήματος. Τρίτον, το τμήμα της ζώνης το οποίο δεν θα είναι προσβάσιμο ενόσω διαρκεί το έργο ενδέχεται να φθάσει τα 162,7 εκτάρια. Τέταρτον, πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη ότι, κατά τη διάρκεια της εκτελέσεως του επίμαχου έργου, θα μειώνεται διαρκώς η έκταση του δάσους ανοικτής κομοστέγης, το οποίο αποτελεί ένα από τα δομικά χαρακτηριστικά της ζώνης αναζήτησης τροφής του προστατευόμενου είδους.

- 43 Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί συναφώς ότι σχέδιο ή έργο το οποίο, μολοντί δεν συνδέεται άμεσα με τη διαχείριση μιας ζώνης ούτε είναι αναγκαίο για τη διαχείριση αυτή, ενδέχεται να θέσει σε κίνδυνο την επίτευξη των στόχων διατηρήσεως της ζώνης πρέπει να θεωρείται ικανό να επηρεάσει σημαντικά την εν λόγω ζώνη. Η αξιολόγηση αυτού του κινδύνου πρέπει να γίνεται ιδίως υπό το πρίσμα των ειδικών περιβαλλοντικών χαρακτηριστικών και συνθηκών της ζώνης την οποία αφορά το σχέδιο ή το έργο (βλ., στο ίδιο πνεύμα, αποφάσεις της 15ης Μαΐου 2014, *Briels κ.λπ.*, C-521/12, EU:C:2014:330, σκέψη 20 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία, καθώς και της 21ης Ιουλίου 2016, *Orleans κ.λπ.*, C-387/15 και C-388/15, EU:C:2016:583, σκέψη 45).
- 44 Τρίτον και τελευταίον, όσον αφορά τα μέτρα που ενσωματώνονται στο επίμαχο έργο υπό τη μορφή σχεδίου διαχείρισης προς άρση των επιπτώσεων του έργου, αυτά συνίστανται, αφενός, στην αποκατάσταση τυρφώνων και υγρών θαμνώνων επί εκτάσεως 41,2 εκταρίων (εκ των οποίων τα 14,2 εκτάρια σε ακτίνα 250 μέτρων γύρω από μια ανεμογεννήτρια) και, αφετέρου, στην εξασφάλιση, τόσο για τον βαλτόκυρκο όσο και για την υπόλοιπη πανίδα της περιοχής, βέλτιστων ζωνών οικοτόπου καθ' όλη τη διάρκεια του έργου, μέσω, μεταξύ άλλων, της υλοτόμησης και της αντικατάστασης, σε μια έκταση 137,3 εκταρίων, του εκεί υφιστάμενου δάσους κλειστής κομοστέγης, προκειμένου να διασφαλιστεί, μακροπρόθεσμα, η ύπαρξη δάσους ανοικτής κομοστέγης.
- 45 Το αιτούν δικαστήριο εφιστά την προσοχή σε ένα στοιχείο το οποίο, κατά την κρίση του, ενδέχεται να είναι αποφασιστικό για την απάντηση στο ερώτημά του, στον βαθμό που διακρίνει τα πραγματικά περιστατικά της κύριας δίκης από εκείνα των υποθέσεων επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις της 15ης Μαΐου 2014, *Briels κ.λπ.* (C-521/12, EU:C:2014:330), και της 21ης Ιουλίου 2016, *Orleans κ.λπ.* (C-387/15 και C-388/15, EU:C:2016:583).
- 46 Ειδικότερα, η διαχείριση της ΖΕΠ προς διαφύλαξη του φυσικού οικοτόπου του βαλτόκυρκου έχει «δυναμικό» χαρακτήρα, υπό την έννοια ότι οι κατάλληλες για τον οικοτόπο εκτάσεις μεταβάλλονται από πλευράς τοποθεσίας και προϊόντος του χρόνου, ανάλογα ακριβώς με τη διαχείριση που γίνεται.
- 47 Επ' αυτού, όπως παρατήρησε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 58 των προτάσεών του, τόσο από το άρθρο 6, παράγραφοι 3 και 4, της οδηγίας για τους οικοτόπους όσο και από τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου συνάγεται ότι τα ενσωματωμένα σε μέτρα προστασίας, τα οποία αποσκοπούν στην αποτροπή ή τον μετριασμό των τυχόν άμεσων επιβλαβών συνεπειών του, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι το έργο δεν θα παραβιάσει την ακεραιότητα της οικείας ζώνης, και τα οποία εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της παραγράφου 3 του άρθρου αυτού, πρέπει να διακρίνονται από τα μέτρα που, κατά την έννοια της παραγράφου 4 του εν λόγω άρθρου, έχουν ως σκοπό να αντισταθμίσουν τις αρνητικές συνέπειες οι οποίες προκαλούνται από το έργο σε προστατευόμενη ζώνη και δεν είναι δυνατό να ληφθούν υπόψη στο πλαίσιο της εκτιμήσεως των επιπτώσεων του ίδιου έργου (βλ., στο ίδιο πνεύμα, αποφάσεις της 15ης Μαΐου 2014, *Briels κ.λπ.*, C-521/12, EU:C:2014:330, σκέψεις 28 και 29, της 21ης Ιουλίου 2016, *Orleans κ.λπ.*, C-387/15 και C-388/15, EU:C:2016:583, σκέψη 48, και της 26ης Απριλίου 2017, Επιτροπής κατά Γερμανίας, C-142/16, EU:C:2017:301, σκέψεις 34 και 71).
- 48 Εν προκειμένω, από τις διαπιστώσεις του αιτούντος δικαστηρίου προκύπτει ότι ορισμένα τμήματα της ΖΕΠ δεν θα μπορούν πλέον, εφόσον το επίμαχο έργο ολοκληρωθεί, να προσφέρουν κατάλληλο οικοτόπο, αλλά υπάρχει σχέδιο διαχείρισεως το οποίο έχει ως σκοπό να διασφαλίσει ότι η έκταση του τμήματος της ΖΕΠ που θα μπορεί να προσφέρει κατάλληλο οικοτόπο δεν θα μειωθεί, και μάλιστα ενδέχεται να αυξηθεί.

- 49 Υπό τις συνθήκες αυτές, όπως επισήμανε και ο γενικός εισαγγελέας με το σημείο 71 των προτάσεών του, μολονότι τα πραγματικά περιστατικά της κύριας δίκης είναι διαφορετικά από εκείνα των υποθέσεων επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις της 15ης Μαΐου 2014, *Briels* κ.λπ. (C-521/12, EU:C:2014:330), και της 21ης Ιουλίου 2016, *Orleans* κ.λπ. (C-387/15 και C-388/15, EU:C:2016:583), είναι ωστόσο παρόμοια υπό την έννοια ότι στηρίζονται, κατά τον χρόνο της διενέργειας της εκτιμήσεως των επιπτώσεων του σχεδίου ή του έργου για την οικεία ζώνη, στην ίδια παραδοχή, ότι δηλαδή θα υπάρξουν μελλοντικά οφέλη που θα άρουν τις επιπτώσεις του αιολικού πάρκου στη ζώνη, παρότι τα οφέλη αυτά είναι αβέβαια. Επομένως, τα συμπεράσματα τα οποία αντλούνται από τις αποφάσεις εκείνες ισχύουν κατ' αναλογία και στην περίπτωση πραγματικών περιστατικών όπως αυτών της κύριας δίκης.
- 50 Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι μέτρα τα οποία εντάσσονται σε έργο και έχουν ως σκοπό να αντισταθμίσουν τις αρνητικές του συνέπειες δεν επιτρέπεται να ληφθούν υπόψη στο πλαίσιο της εκτιμήσεως των επιπτώσεών του, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας για τους οικοτόπους (αποφάσεις της 15ης Μαΐου 2014, *Briels* κ.λπ., C-521/12, EU:C:2014:330, σκέψη 29, και της 21ης Ιουλίου 2016, *Orleans* κ.λπ., C-387/15 και C-388/15, EU:C:2016:583, σκέψη 48).
- 51 Πράγματι, ένα τέτοιο μέτρο μπορεί να ληφθεί υπόψη κατά τη δέουσα εκτίμηση μόνον εφόσον υφίσταται επαρκής βεβαιότητα για την αποτελεσματικότητά του, υπό την έννοια ότι αποκλείει κάθε εύλογη αμφιβολία ως προς το αν το έργο θα παραβιάσει την ακεραιότητα της ζώνης (βλ., στο ίδιο πνεύμα, απόφαση της 26ης Απριλίου 2017, Επιτροπή κατά Γερμανίας, C-142/16, EU:C:2017:301, σκέψη 38).
- 52 Κατά κανόνα όμως, τυχόν θετικές συνέπειες της μελλοντικής αναπτύξεως ενός νέου οικοτόπου, ο οποίος έχει ως σκοπό να αντισταθμίσει τις απώλειες που προκαλούνται, από πλευράς εκτάσεως και ποιότητας, σε έναν ίδιο τύπο οικοτόπου εντός προστατευόμενης ζώνης, είναι δύσκολο να προβλεφθούν ή γίνονται αισθητές αργότερα (βλ., στο ίδιο πνεύμα, απόφαση της 21ης Ιουλίου 2016, *Orleans* κ.λπ., C-387/15 και C-388/15, EU:C:2016:583, σκέψεις 52 και 56 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 53 Υπογραμμίζεται δε ότι πηγή αβεβαιότητας δεν αποτελεί το γεγονός ότι ο επίδικος οικοτόπος μεταβάλλεται διαρκώς, ούτε ότι η ζώνη απαιτεί «δυναμική» διαχείριση. Αντιθέτως, η αβεβαιότητα απορρέει, αφενός, από τον προσδιορισμό βέβαιων ή δυνητικών απειλών για την ακεραιότητα της οικείας ζώνης ως ζώνης ενδιαιτήματος και αναζήτησης τροφής, και άρα για ένα από τα δομικά χαρακτηριστικά της ζώνης αυτής, και, αφετέρου, από το γεγονός ότι περιλήφθηκαν στην εκτίμηση των επιπτώσεων μελλοντικά οφέλη από τη λήψη των μέτρων, τα οποία, κατά το στάδιο της ως άνω εκτιμήσεως, ήταν απλώς ενδεχόμενα, αφού η υλοποίησή τους δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί. Για τον λόγο αυτό, και υπό την επιφύλαξη των ζητημάτων τα οποία οφείλει να ελέγξει το αιτούν δικαστήριο, τα προαναφερθέντα οφέλη δεν ήταν δυνατό να προβλεφθούν με την απαιτούμενη βεβαιότητα κατά τον χρόνο που οι αρχές χορήγησαν άδεια για το επίμαχο έργο.
- 54 Το ανωτέρω σκεπτικό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας για τους οικοτόπους αποτελεί έκφραση της αρχής της προφυλάξεως και καθιστά δυνατή την αποτελεσματική πρόληψη των απειλών που συνεπάγονται τα διάφορα σχέδια ή έργα για την ακεραιότητα των προστατευομένων ζωνών (βλ., στο ίδιο πνεύμα, απόφαση της 15ης Μαΐου 2014, *Briels* κ.λπ., C-521/12, EU:C:2014:330, σκέψη 26 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 55 Τέλος, υπενθυμίζεται ότι, βάσει του άρθρου 6, παράγραφος 4, της οδηγίας για τους οικοτόπους, σε περίπτωση που, παρά τα αρνητικά συμπεράσματα της εκτιμήσεως η οποία διενεργήθηκε σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 3, πρώτη περίοδος, της ίδιας οδηγίας, σχέδιο ή έργο πρέπει εντούτοις να υλοποιηθεί για επιτακτικούς λόγους σημαντικού δημοσίου συμφέροντος, περιλαμβανομένων λόγων κοινωνικής ή οικονομικής φύσεως, και εφόσον δεν υφίστανται εναλλακτικές λύσεις, το οικείο κράτος μέλος λαμβάνει κάθε αναγκαίο αντισταθμιστικό μέτρο ώστε να διασφαλισθεί η προστασία της συνολικής συνοχής του δικτύου Natura 2000.

- 56 Επομένως, στις περιπτώσεις αυτές, οι αρμόδιες εθνικές αρχές επιτρέπεται να χορηγήσουν άδεια δυνάμει του άρθρου 6, παράγραφος 4, της εν λόγω οδηγίας μόνον εφόσον συντρέχουν οι εκεί προβλεπόμενες προϋποθέσεις (απόφαση της 21ης Ιουλίου 2016, Orleans κ.λπ., C-387/15 και C-388/15, EU:C:2016:583, σκέψη 63 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 57 Συνεπώς, στο υποβληθέν ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 6 της οδηγίας για τους οικοτόπους έχει την έννοια ότι, όταν πρόκειται να υλοποιηθεί έργο σε τόπο που έχει χαρακτηριστεί ως ζώνη προστασίας και διατήρησης ειδών και η μεν έκταση η οποία προσφέρεται, εντός του τόπου αυτού, για την κάλυψη των αναγκών ενός προστατευόμενου είδους μεταβάλλεται προϊόντος του χρόνου, το δε έργο θα έχει είτε ως προσωρινή είτε ως μόνιμη συνέπεια να μην μπορούν πλέον ορισμένα τμήματα του εν λόγω τόπου να προσφέρουν κατάλληλο οικοτόπο στο συγκεκριμένο είδος, το γεγονός ότι το έργο περιλαμβάνει μέτρα που έχουν ως σκοπό να εξασφαλίσουν ότι, αφού διενεργηθεί δεόντως η εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του έργου και ενόσω αυτό διαρκεί, το τμήμα του τόπου το οποίο μπορεί στην πράξη να προσφέρει κατάλληλο οικοτόπο δεν θα μειωθεί, και μάλιστα ενδέχεται να αυξηθεί, δεν είναι δυνατό να ληφθεί υπόψη στο πλαίσιο της εκτιμήσεως που απαιτείται βάσει της παραγράφου 3 του ως άνω άρθρου και που έχει ως σκοπό να διασφαλίσει ότι το επίμαχο έργο δεν θα παραβιάζει την ακεραιότητα του οικείου τόπου, αλλά ασκεί, ενδεχομένως, επιρροή στο πλαίσιο της παραγράφου 4 του ίδιου άρθρου.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 58 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπιπτόντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαινεται:

Το άρθρο 6 της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, έχει την έννοια ότι, όταν πρόκειται να υλοποιηθεί έργο σε τόπο που έχει χαρακτηριστεί ως ζώνη προστασίας και διατήρησης ειδών και η μεν έκταση η οποία προσφέρεται, εντός του τόπου αυτού, για την κάλυψη των αναγκών ενός προστατευόμενου είδους μεταβάλλεται προϊόντος του χρόνου, το δε έργο θα έχει είτε ως προσωρινή είτε ως μόνιμη συνέπεια να μην μπορούν πλέον ορισμένα τμήματα του εν λόγω τόπου να προσφέρουν κατάλληλο οικοτόπο στο συγκεκριμένο είδος, το γεγονός ότι το έργο περιλαμβάνει μέτρα που έχουν ως σκοπό να εξασφαλίσουν ότι, αφού διενεργηθεί δεόντως η εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του έργου και ενόσω αυτό διαρκεί, το τμήμα του τόπου το οποίο μπορεί στην πράξη να προσφέρει κατάλληλο οικοτόπο δεν θα μειωθεί, και μάλιστα ενδέχεται να αυξηθεί, δεν είναι δυνατό να ληφθεί υπόψη στο πλαίσιο της εκτιμήσεως που απαιτείται βάσει της παραγράφου 3 του ως άνω άρθρου και που έχει ως σκοπό να διασφαλίσει ότι το επίμαχο έργο δεν θα παραβιάζει την ακεραιότητα του οικείου τόπου, αλλά ασκεί, ενδεχομένως, επιρροή στο πλαίσιο της παραγράφου 4 του ίδιου άρθρου.

(υπογραφές)